

З м і с т

Глобус Карла Маркса (модерний марксизм і глобалізація).....	7
Сутінки держави	37
«Сплощений світ» Томаса Фридмана	50
Соціальний пейзаж: оформлення диференціації	61
«Твій бос – піндюк?» (про феномен «невидимої» праці)	72
Громадянський рух і загроза бутафорської демократії	80
Модернізаційний шанс: між інноваційною глобалізацією та «повторною колонізацією»	87
Безпекова раціональність і соціокультурне відчуження в перехідному суспільстві	104
Популізм і політична обіцянка.....	117
Партизани, ліві та модернізація	128
Креативний клас і його вороги	144

Глобус Карла Маркса

(модерний марксизм і глобалізація)

1. Замість вступу

Одразу розкрию карти. Завдання цього есе – здійснити *викрадання Маркса* у лівих й показати наскільки його письмо (без комуністичного дискурсу) стало важливим для низки подальших інтелектуальних практик, а влучні спостереження за соціальними та економічними процесами – давно отримали статус законів. Зрештою, таке викрадання Маркса у марксистів уже давно зроблене до мене ідеологічно незаангажованими економістами, тож не залишається нічого іншого, як акцентувати цей процес. Коли поглянути на сучасну (XX і початку XXI сторіччя) політекономію та економічну теорію, то ідеї Маркса, розвинуті в різних інтелектуальних практиках, суттєво відмінні від тих їх трактувань, які здійснили його ідеологічні послідовники. Маркс, фактично, ніби продовжує існувати в двох паралельних світах, у двох відмінних дискурсах – *ідеологічному* та *аналітичному*. Попри те, що вони іноді перстинаються, опираючись на ті ж самі праці Маркса (передусім на «*Капітал*»), мета в них може бути різною.

Якщо для лівих така мета є, передусім, політичною, то я ж спробую окреслити іншу мету зацікавлення в Маркса – *футурологічну*, а також *постколоніальну*. Під таким кутом зору творчість Маркса (включно з журналістикою) сприймається як *прогноз* сучасної глобалізації, адже він чи не першим із авторів почав мислити про процеси буквально в «світовому масштабі» – масштабі

глобусу. Щодо постколоніалізму, то, звісно ж, його ідеї соціальної нерівності отримали нове дихання за межами марксизму: творчість, скажімо, економіста Ернандо де Сото – близьку до тому підтвердження, не кажучи вже про низку культурологічних студій.

Оскільки глобальні процеси лише загострюють виявлені нерівності, є сенс міркувати і про природу сучасного капіталізму, його трансформації і вплив на неблагополучні країни, про поступову та проблематичну модернізацію останніх і повільне формування в них оборонних структур політичної ідентичності. В такому прочитанні доцільно знову «мобілізувати» політекономію Маркса і модерного марксизму, відкинувши з неї «комуністичну» складову. По-перше, пролетаріат уже не є референцією соціального руху та соціальної дії, оскільки як клас, фактично, диференціювався та розмився в низці інших соціальних прошарків, особливо тих, які за влучним спостереженням Менкура Олсона, складають осердя сучасної економіки неформального сектора. Простіше кажучи, це дешева, ситуативна, наймана робоча сила без особливої спеціалізації. В різних країнах соціальні прошарки можуть нараховувати від десяти до двадцяти соціальних «шафтів», які роблять неможливим застосування застарілих бінарних теорій про битви двох класів: пригноблювача й пригнобленого. Пролетаріат помер, а відтак померли і подібні теорії, оскільки порядок денний ХХІ сторіччя істотно інший, аніж на початку XIX сторіччя.

Цю тезу можна посилити міркуванням Сола Ландау, що в історії капіталізму ще ніколи не було такого періоду, коли б капіталізм мав більше можливостей і простору для маневру: всі загрозливі сили, яким він протистояв у минулому – робітничі рухи і повстання, масові соціалістичні партії і навіть соціалістичні країни, – нині перебувають у цілковитому безладі, якщо так чи так не є ефективно нейтралізованими. Тепер світовий капітал

здатен іти за власною природою і власними схильностями без традиційних застережень (цит. за: [Джеймісон, 2008: с.464]).

Ще один важливий момент (щодо прощання з ідеологією пролетаріату) стосується безпредедентного скорочення розбіжностей між політичними ідеологіями, межа між якими стала вкрай проблематичною та дискретною. На думку П'єра Бурдье, у сфері економіки політичні розрізnenня між соціал-демократами й лібералами, між націоналістами й лівими звелися до незначних суперечок. Праві приймають державу благополуччя й навіть розширяють її, а ліві стають байдужими до впровадження державного контролю над секторами економіки. Замість закликів до класової боротьби знялися розмовами про «третій шлях» між капіталізмом і соціалізмом, а тим часом низка лівоцентристських урядів у Європі скорочує бюджетні видатки [Bourdieu, 1999]. Утім, щодо пролетаріату та лівих загалом, варто згадати одну дотепну пересторогу: німецький одіозний правий філософ Карл Шмітт до кінця своїх днів реально побоювався, що нові й нові покоління «лівих» (у його термінології – комуністи), озбройвшись принципами парламентської боротьби, представницької демократії та інструментами інституційного впливу на владу, все ж таки, можуть реалізувати загрозу у вигляді легальної світової революції для сучасної держави [Schmitt, 1978: с.321–339].

А щодо комунізму (державних диктатур), то зживши на злочини проти людяності та відсутність покарання на кшталт того, яке справедливо поніс нацистський тоталітаризм після Другої світової війни, його засудження – це принципове питання для всієї західної політичної культури; і хто вважає себе до неї причетним – на сумніви навряд чи має право.

Отож, *перевертання* Маркса дозволить зосерeditися на його футурологічних концептах (сучасній, інноваційно-

глобалізаційній, стадії капіталізму) і змусить модерний марксизм «слугувати» інтересам перехідних і постколоніальних суспільств, особливо в питанні соціальної нерівності не лише між людьми, а й окремими спільнотами та державами. Вчення Маркса в такому контексті є основою для побудови постколоніальної політекономії та навіть постколоніальної оборонної соціальної ідеології (на кшталт концепту модерної обороноздатної демократії в часи нацизму), яка чітко аналізує нерівність між країнами й суспільствами, поділяючи їх на відмінні групи: «багаті» і «бідні», «гламурні» і «депресивні», «правові» і «хаотичні», які інколи співіснують поруч, не бачачи одне одного.

Звісно ж, природа соціальної нерівності нашого постмодерного часу істотно інша.

По-перше, вона вже настільки не «інфікована» політичними ідеологіями, що могли б вивести її на вулиці й площі, як в часи модерності, і що означували її як чітку соціальну структуру (нехай слово «клас» залишиться для тих, хто воліє його бачити) з відповідною внутрішньою логікою побудови, ієархії та ідентичності загалом. Нерівність не організована і не мобілізована, а розмита, розорошена, детериторизована: вона національна і ненаціональна водночас, вона соціальна і несоціальна водночас, вона політична і неполітична водночас, вона статична і дискретна водночас. Як це не дивно, вона існує і відсутня водночас. Цей парадокс виникає під впливом мінливого бачення світу чи, власне, установок на виявлення цих «нестабільностей». Попри те, що пересічні громадяни щодня зустрічаються з тими чи іншими формами нерівності, дискримінації й порушень своїх прав, політичні, адміністративні чи інші види регуляторних систем, зазвичай до таких «людських факторів» залишаються байдужими.

По-друге, нерівність як факт існування залежить не стільки від фізичного вияву, як від медійного повідом-